

УДК 377.36:656.61[94-043.86](045)

Антоніна ЛЯШКЕВИЧ

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Херсонської державної морської академії,
м. Херсон, Україна,
e-mail: antonina26.95@mail.ru*

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК МОРСЬКОЇ ОСВІТИ В КАДЕТСЬКИХ КОРПУСАХ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У дослідженні з'ясовується поняття «кадетський корпус», його виникнення і походження. Пропонуються історичні відомості про створення кадетських корпусів у період з XIX до початку XX століття. Описуються також умови прийому та особливості організації навчального процесу. Зміни вимог до кадетів у зв'язку з розвитком морської освіти. Автором названо документи та навчальну літературу, що були створені й використовувалися в цей час в кадетських корпусах, звертається увага на перейменування кадетських корпусів. У статті зазначається, що ці навчальні заклади не тільки давали військову підготовку, але й виховували необхідний моральний дух у майбутніх офіцерів. А після революції 1917 року їх було перейменовано в гімназії військового відомства без зміни програм навчання.

Ключові слова: морські заклади, кадетські корпуси, підготовка офіцерів, навчальна література, програми навчання, військова служба, умови навчання.

Основним питанням даного дослідження є проблема становлення і розвитку кадетських корпусів у XIX та на початку XX століття. Так, при Олександрі I в кадетських корпусах продовжувало зміцнюватися військово-начало, закладене Павлом I. А наступні засновники також зробили свій внесок у розвиток морської освіти.

Здійснюючи аналіз архівних матеріалів, історичних джерел, досліджень і публікацій про виникнення і розвиток кадетських корпусів йдеться у працях окремих науковців, зокрема Афанасьєва Д. [1], Лалаєва М. [8], Митрофанова В. [11], Огороднікова С. [13], Ходаковського В. [15]. Відомості, пов'язані з історією морських навчальних закладів, а також умови і вимоги до навчального процесу в підготовці майбутніх морських офіцерів можна дослідити в працях Бецького І. [2], Веселага Ф. [3], Гришина Ю. [6], Кроткова А. [7] й інших матеріалах з історії російського флоту [9; 10].

Метою дослідження є систематизація й аналіз виникнення і розвитку кадетських корпусів та умови навчання кадетів у морських освітніх закладах у XIX – на початку XX століття.

Для досягнення мети було поставлено такі задачі:

1. Здійснити пошукову роботу архівних матеріалів з досліджуваної проблеми.
2. Проаналізувати архівні та історичні джерела щодо послідовності виникнення і розвитку кадетських корпусів у XIX – на початку XX століття.
3. Ознайомитися з підручниками того часу, за якими здійснювався навчальний і виховний процес в кадетських корпусах.

Для досягнення мети і реалізації поставлених завдань у роботі було використано такі методи

наукового дослідження: аналіз спеціальної науково-методичної літератури, архівних та документальних матеріалів, історико-логічний аналіз.

Кадетські корпуси – одне з найзначніших явищ в історії військово-навчальних закладів Росії, та й в історії російської освіти в цілому. Вони були первісною ланкою у підготовці офіцерів і цивільних службовців. Значення накопиченого в кадетських корпусах педагогічного досвіду виходить далеко за рамки чисто військової сфери, оскільки ці навчальні заклади давали своїм вихованцям не тільки спеціальне військово-навчання, але і ширше громадянське освітнє.

Кадетами (фр. – молодший, неповнолітній) називалися в дореволюційній Франції молоді дворяни, що призначалися на військову службу, малолітні діти знатних сімей до вислуги їх до 1-й офіцерського чина. Слово «кадет» походить від зменшувального «капдет» гасконською говіркою, похідного від латинського «капітеллеум», що буквально означає «маленький капітан» або «маленький глава» [4, 68]. У Росії з моменту заснування Петром I Школи математичних і навігаційних наук і до закриття восени 1920 р. останнього кадетського корпусу в різні роки в цілому існувало близько п'ятдесяти кадетських корпусів або військово-навчальних закладів, схожих за своєю суттю з кадетськими корпусами. За межами Росії після революції 1917 р в різний час функціонувало до шести російських кадетських корпусів. Коли в 1689 р Петро I був проголошений Імператором, однією з його першочергових завдань стало створення в Росії постійного війська з грамотним

командним складом. Петро усвідомлював, що, залучаючи на службу в російську армію іноземців і посилаючи молодих російських дворян для навчання військовій справі за кордоном, він не вирішить повністю проблеми підготовки військових кадрів для російської армії. Створення сучасної регулярної озброєної армії викликало необхідність готувати в Росії командний склад для керівництва військовими підрозділами і частинами. Петро під час тривалої подорожі Європою 3 червня 1698 року відвідав кадетський корпус в місті Дрезден.

Перші кадетські корпуси з'явилися в Пруссії в 1653 році, коли великим курфюрстом заснована перша кадетська школа для несення дворянськими дітьми військової служби. Подорожуючи по закордонах Петро I все виразніше розумів, що в його планах будівництва російського флоту йому не обійтися без допомоги іноземних фахівців. Такі ж думки йому приходили, коли він розмірковував про те, що не можна будувати флот і армію, тільки користуючись послугами іноземних фахівців. Треба створювати свою Руську школу. Побачений в Дрездені кадетський корпус був сухопутним, а для Росії першочерговим було створення власного флоту, і тому перший навчальний заклад мав назву кадетський корпус [16].

В основу першого статуту морського корпусу було покладено статуту Пруського і Датського кадетських корпусів. Спираючись на досвід Данії і Пруссії, в програму навчання кадетського корпусу, поряд зі спеціальними військовими предметами, були включені основи точних, природничих та гуманітарних наук. З часу Петровської епохи та Табеля про ранги в царській Росії була відсутня жорстка межа між військовою і цивільною службою. Перехід з військової служби на цивільну зі збереженням або навіть підвищенням рангу не був чимось особливим. Відповідно, система навчання і виховання в кадетському корпусі створювалася з урахуванням цих особливостей, і коло викладаються там предметів був досить широкий. У корпусі вивчалися «Російська словесність» (мова і література), історія (в тому числі історія Стародавньої Греції та Риму – курс, якій передбачав ознайомлення вихованців з творами стародавніх авторів не тільки в сучасних, французьких і німецьких перекладах, але й латинською мовою), геральдика та генеалогія. Кадети навчалися верхової їзди, фехтуванню, танцям, юриспруденції, новим і стародавнім мовам. Протягом всього часу існування кадетських корпусів курс навчання і програми періодично мінялися [8, 247].

До моменту введення кадетського корпусу в Росії не існувало як такої педагогічної науки, теоретичних і практичних розробок з викладання

більшості предметів, визначених для вивчення в кадетському корпусі. Програми навчання кадетів також не існувало, підручників не було. У Петербурзі не можна було дістати більшості книг і приладів, необхідних кадетам для навчання. Доводилося просити військових інженерів в Нарві, Ревелі, Ризі направити в кадетський корпус книги, навчальне обладнання, лінійки, циркулі, різну амуніцію та інші предмети, необхідні для кадет. Досвіду навчання одночасно цивільним і військовим дисциплінам не існувало. Усе доводилося робити вперше. Ось чому вистраждана в перші роки існування кадетського корпусу система навчання кадетів надалі за своїм значенням вийшла далеко за межі цього навчального закладу і стала служити певним еталоном для програм новостворюваних кадетських корпусів та інших навчальних закладів. Для керівництва шляхетського корпусу кадетів були засновані посади Головного директора та Директора кадетського корпусу. Головний директор повинен був здійснювати загальне керівництво кадетських корпусом і навчальним процесом і забезпечувати зв'язок корпусу з імператрицею, що виявляла до корпусу великий інтерес, і Правлячим сенатом, які мали безпосереднє відношення до набору кадетів у корпус.

Дослідники, які аналізували діяльність корпусу кадетів в перші роки його існування [14, 546], дійшли висновку, що при наявності деяких недоліків в організації навчального процесу атмосфера товариства, згуртованості, простота обстановки і часто суворий режим кадетської життя виробляли міцні й стійкі характери, вкорінюється в більшій частині вихованців почуття честі і обов'язку, міцно пов'язували їх духом дружби та взаємодопомоги, що зберігалася між товаришами після випуску з корпусу. Кожен з них згадував про кадетське братерство з щирою вдячністю і любов'ю. Поступово зусиллями Головних директорів корпусу якість навчання і виховання було приведено у відповідність з тими високими вимогами, які закладалися при його створенні.

До викладання в корпусі стали широко залучатися професори Академії наук і вчителі з університетською освітою. Більш ретельним став відбір викладачів і корпусних офіцерів. З перших днів свого існування корпус перебував під пильною увагою і опікою царюючих осіб Росії. Жоден з кадетських корпусів не піддавався впровадженню такої кількості новацій і настільки частому коригуванню навчальних програм, як 1-й кадетський корпус. Кожен з володарів Росії прагнув внести свій внесок у виховання кадетів, вважаючи це за вище благо. Директора корпусу призначалися тільки за згодою імператриці або імператора.

Важливим і цікавим є факт, що навчальний процес у кадетських корпусах здійснювався з використанням найбільш популярних навчальних видань ХVІІІ століття, а саме:

Навчальні книги і спеціалізовані наукові видання

1. Деграф А. Книга, учащая морскому плаванню.-Амстердам, 1701 (Оригінал іноземною).
2. Фарварсон А. Таблицы логарифмов и синусов, тангенсов, секансов к научению миролюбивых тщателей. - М., 1703 (за європейськими матеріалами).
3. Магницький Л. Арифметика сиречь наука числительная, с разных диалектов на славенский язык переведенная, и воедино собрана, и на две книги разделена. - М., 1703 (Перший російський підручник).
4. Алярд К. Новое голландское корабельное строение.
5. Мансон Й. Книга морских сигналов. - Амстердам, 1701 (Оригінал іноземною).
6. Мансон Й. Книга морская. - Амстердам, 1701 (Оригінал іноземною).
7. Книга о способах, творящих водохождение рек свободное. - М., 1708.
8. Кирилов І. Генеральная карта. - СПб., 1722 (Збірник карт з описами);
9. Кирилов І. Атлас Всероссийской империи.
10. Скорняков-Писарев Г. Наука статистическая или механика. - СПб., 1722 (Перший підручник з механіки).
11. Зотов К. Разговор у Адмирала с капитаном о команде или полное учение, како управлять кораблем во всякие разные случаи. - СПб., 1724 (Російський підручник).
12. Зотов К. Книга о погоне за неприятелем.- СПб., 1729 (Російський підручник).
13. Атлас, сочиненный к пользе и употреблению юношества. - СПб., 1737.
14. Фарварсон А. Книжица о сочинении и описании сектора, скал плоской и гунтерсокой со употреблением оных инструментов, в решении разных математических проблем. - СПб., 1739.
15. Эйлер Л. Корабельная наука. - 1749 (Оригінал латиною).
16. Гост П. Искусство военных флотов или сочинение о морских эволюциях, содержащее в себе полезные правила для флагманов, капитанов и офицеров, с приобщением примеров, взятых из знатнейших происшествий на море за 50 лет. - 1764 (Переклад Голенищева-Кутузова).
17. Котельников С. Молодой Геодет или первая основания геодезии, содержащие все геодезское знание. - СПб., 1766 (Академічний підручник).

18. О точности морского пути, или Искусство, как измерять на море ход корабля и описание о вооружении французских военных судов, с прибавлением о теории правления кораблем.-СПб., 1773 (Переклад книги А. Саверена).

19. Котельников С. Книга, содержащая в себе учение о равновесии и движении тел.- СПб., (Академічний підручник).
20. Головін М. Полное умозрение строения и вождения кораблей. - СПб., 1778 (Переклад «Морської науки» Л. Ейлера).

Навчальна література із загальнонаукових дисциплін

1. Деграф А. Приемы циркуля и линейки.- Амстердам, 1701 (Оригінал французською).
2. Алярд К. Геометрия практика с фигурами. - Амстердам, 1709 (Оригінал іноземною).
3. Брюс В. Книга мировоззрения или мнение о небезземных глобусах.- Амстердам, 1701 (Оригінал іноземною).
4. Вареніус Б. География генеральная, небесный и земноводный круги купно с их свойства и действо.- Амстердам, 1701 (Оригінал іноземною).
5. Вольф Х. Математический лексикон.- Лейпциг, 1716 (Спеціалізований словник).
6. Посошков І. Книга о скудности о богатстве. - 1724 (Рукопис).
7. Фарварсон А. Тригонометрия плоская и сферическая.- СПб., 1730.
8. Вольф Х. Экспериментальная физика.- СПб., 1746 (Переклад М. Ломоносова).
9. Крафт Г. Краткое руководство к теоретической геометрии.- СПб., 1748 (Переклад).
10. Курганов М. Универсальная арифметика, содержащая основательное учение как легчайшим способом разные во обществе случающиеся, математике принадлежащая арифметическая, геометрическая и алгебраическая выкладки производит.- СПб., 1756-1757 (Дві частини російською мовою).
11. Вольф Х. Теоретическая физика.- 1760 (Переклад Б. Волкова).
12. Румовський С. Сокращенная математика.- СПб, 1760 (Академічний підручник).
13. Курас Г. Сокращенная универсальная история. - 1762 (Переклад Б. Волкова).
14. Котельников С. Книга, содержащая в себе учение о равновесии тел.- СПб., 1774 (Підручник з теоретичної механіки).
15. Иноходцев П. Начальные основания математики (у двох частинах).- СПб., 1792 (Переклад лекцій професора А. Кестнера).
16. Курганов М. Генеральная арифметика.- СПб., 1794 (Енциклопедичне видання).

Література з виховання

1. Приклады, како пишутся комплименты разные.- М., 1708 (Правила поведінки у суспільстві).

2. Юности честное зеркало, или Показания к житейскому обхождению, собранное от разных авторов. - М., 1708.
3. Прокопович Ф. Духовний регламент. - СПб, 1721.
4. Прокопович Ф. Первое учение отрокам. - СПб.
5. Посошков І. О ратном поведении. - 1722.
6. Посошков І. Завещание отеческое.
7. Татищев В. Духовная моему сыну. - СПб, 1734.
8. Татищев В. Разговор двух приятелей о пользе наук и училищ. - СПб, 1733.
9. Бецкой І. Краткое наставление, выбранное из лучших авторов, с некоторыми физическими примечаниями о воспитании детей от рождения до юношества. - СПб, 1764.
10. Де Мірієво Ф. О должностях человека и гражданина. - СПб, 1783.

Як бачимо, використовувалася навчальна література, що охоплювала всі сторони загально-го освітнього процесу: загальнонаукові навчальні дисципліни, точні науки, дисципліни професійного спрямування, з підготовки до військової служби, а також розглядалися питання загального виховання (правила поведінки, стосунки в суспільстві), морального духу майбутніх офіцерів

До 1855 року було відкрито 17 кадетських корпусів, десять з яких проіснували до 1918–1919 рр. Кадетські корпуси, підвідомчі Головному начальнику військово-навчальних закладів, розподілялися за трьома військово-навчальними округами [13, 87–105].

У 1825–1856 рр. з кадетських корпусів було випущено 17653 офіцерів. Усі кадетські корпуси того часу являли собою інтернати зі штатною чисельністю від 100 до 1000 вихованців, розділених на роти (гренадерську, мушкетерську, неранжировану). Кожна рота складалася з 100–120 кадетів приблизно одного віку і безпосередньо підпорядковувалася ротному командирі. У 1834 році в програми вперше включається викладання гімнастики.

На кожного кадета було заведено атестаційний зошит, куди вносилися хороші й погані вчинки їх, характеристика та заходи для виправлення поганих нахилів. Першорядне місце в процесі виховання кадетів належало церкві, і навіть весь уклад життя корпусу орієнтувався на православний календар.

Створення численних кадетських корпусів пояснювалося не тільки необхідністю дати військову підготовку майбутнім офіцерам, але й відповідний моральний дух. З цією метою в 1848 році головним Управлінням військово-навчальних закладів при безпосередній участі Великого князя

Михайла Павловича було складено «Наставление для образования воспитанников военно-учебных заведений», в якому пояснюється мета створення кадетських корпусів. Воно свідчило: «Доставить юному военному дворянству приличное звание воспитание, чтобы укрепить у воспитанников эти правила благочестия и чистой нравственности и, обучив их всем, что в обусловленном для них военном звании знать необходимо нужно, сделать их способными с пользой и честью служить Государю, и благосостояние всей жизни их основать на непоколебимой приверженности Престола» [5, 120–123].

Імператор Олександр II (1855–1881) зі вступом на престол прийняв на себе звання Шефа 1-го кадетського корпусу і розпорядився іменувати Штаб Головного начальника військово-навчальних закладів – Головним Штабом Його Імператорської Величності по військово-навчальним закладах. З 1863 року за пропозицією Військового міністра Мілютіна, в Росії починається реформа військово-навчальних закладів. Кадетські корпуси, з ініціативи Військового міністра було скасовано і звернені в напіввійськові гімназії, які за внутрішнім розпорядком і навчальним планом стояли набагато ближче до цивільним середнім навчальним закладам. По-різному сприймалася ця реформа в громадських колах. Генерал В.Г. фон Бооль у мемуарах «Спогади педагога» неодноразово підкреслював, що в ході реформи від багатьох хороших якостей старих кадетських корпусів незаслужено відмовилися, що реорганізація велася надто поспішно [4]. За словами критиків Мілютіна, він, перетворюючи кадетські корпуси в військові гімназії, бачив лише одну загальноосвітню сторону, забувши, що кадетські корпуси готували молодих людей для служби в офіцерському званні в російській армії, і вважав, що цивільні вихователі зможуть замінити офіцерів, і виховання кадет у військових гімназіях від цього не постраждає [8]. Усі існуючі до цього часу кадетські корпуси були перейменовані у військові гімназії або розформовані. Військові атрибути були ліквідовані. З кадетів зняті погони – їх гордість. Стройові заняття, віддання честі скасовано. У новостворених загальноосвітніх військово-навчальних закладах замість військової дисципліни було введено правильне, згідно з тогочасними вимогами педагогіки, виховання під керівництвом вихователів, без участі унтер-офіцерів зі старших кадетів.

Відновлені в 1882 році та засновані згодом кадетські корпуси були середніми військово-навчальними закладами; у них були тільки загальноосвітні класи та велася попередня підготовка до військової служби. Корпуси мали військову

організацію і поділялися на роти. У корпусах викладалися Закон Божий, російська, німецька та французька мови, російська і загальна історія, географія, математика (арифметика, алгебра, геометрія, аналітична геометрія, тригонометрія, додаток алгебри до геометрії), космографія, фізика, хімія, механіка, зоологія, ботаніка, мінералогія, фізіологія, законодавство, малювання, проекційне креслення, креслення і чистописання. Постійно розширювалася система позакласних занять. Розробники нових програм намагалися забезпечити гармонійний розвиток особистості в кадетських корпусах.

Генерал Кротков [7], який написав в 1901 році історію Морського кадетського корпусу, Директор 2-го Імператора Петра Великого кадетського корпусу генерал-майор Меллісіно (1782–1797), поклавши в основу своєї діяльності педагогічні принципи Бецького І. [2], склав проект перетворення корпусу, за яким було посилено загальноосвітній елемент, було збільшено кількість годин на вивчення іноземних мов.

Морські династії – одна з найкращих традицій корпусу: Лазареви, Епанчіни, Бутакови, Сенявіни, Веселаго, Развозови, Шмідти, Мещерські, Мордвінови, Рикови, Платонові, Головки, Касатові – усі вони є славою морського флота. Перед революцією 1917 р кадетські корпуси, як зазначає випускник кадетського корпусу письменник С. Двигубський, «відрізняючись один від одного кольором погон, мали абсолютно однакову навчальну програму, ви-

ховання, спосіб життя і стройове навчання. З усіх навчальних закладів Росії вони, поза всяким сумнівом, були найбільш характерними як через свою виняткову особливість, так і за ставленням, яке кадети виявляли до свого рідного корпусу» [15, 179].

Після лютневої революції 1917 року кадетські корпуси було перейменовано в гімназії військового відомства без зміни програм навчання. У 1918 році більшість кадетських корпусів було закрито. Деякі кадетські корпуси проіснували на території Росії до 1920 року.

Таким чином, результатами дослідження є те, що кадетські корпуси, створені в період з ХІХ до початку ХХ століття, одне з найзначніших явищ в історії військово-навчальних закладів Росії. Перші кадетські корпуси з'явилися в Пруссії, а в основу першого статуту морського корпусу було покладено статут Пруського і Датського кадетських корпусів. Значна увага приділялася військовій службі та вихованню моральних якостей майбутніх морських офіцерів. Цьому сприяла різнобічна навчальна література того часу.

Сьогодні в Україні працює 19 кадетських шкіл і тільки дві козацькі – в Києві та Харкові. Але, на жаль, методичної літератури з виховання кадетів, затвердженої міністерством освіти і науки України, не існує, тому кожна кадетська гімназія працює за власною схемою. Відтак, розв'язання цієї проблеми і вбачаємо в перспективах подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Афанасьев Д. К истории Черноморского флота с 1768 по 1816 год // Русский архив. – 1902. – № 2. – С. 193-262
2. Бецкой И.И. «Устав Шляхетного сухопутного кадетского корпуса...» СПб., 1766. – 25 с.
3. Веселаго Ф. Ф. Краткая история русского флота. – СПб., 1893. – 304с.
4. Веселаго Ф. Ф. Очерк истории Морского кадетского корпуса / Ф. Ф. Веселаго СПб., 1852. – 144 с.
5. Высочайшее повеление об учреждении при Артиллерийском и Инженерном кадетских корпусах для Греческого юношества гимназии / Полное собрание законов Российской империи. – СПб., 1830. – Т. XX. – № 14299. – С. 120-123.
6. Гришин Ю.А. История мореплавания. – М.: Транспорт, 1966. – 226 с.
7. Кротков А. Морской Кадетский корпус: Краткий исторический очерк. С иллюстрациями. Составил, по поручению Его Императорского Высочества Великого Князя Генерал-Адмирала Алексея Александровича, Августейшего Шефа Морского Кадетского корпуса, Генерал-Майор А.Кротков. – СПб., 1901. – 227 с.
8. Лалаев М.С. Исторический очерк военно-учебных заведений, подведомственных Главному их управлению. Ч. 1. – СПб., 1880. – 465 с.
9. Материалы для истории русского флота. – СПб., 1893. – Ч. XV. – 612 с.
10. Материалы для истории русского флота. Ч. III. – СПб., 1866. – 760 с.
11. Митрофанов В.П., Митрофанов П.С. Школы под парусами. Учебный парусный флот XVIII-XX вв. – Л.: Судостроение, 1989. – 233с.
12. Нагрибельний Я. А. Основні чинники розвитку морської освіти в причорноморському регіоні Херсонської губернії у другій половині ХІХ – початку ХХ ст. / Я. А. Нагрибельний // Молодий вчений. – 2017. – № 2. – С. 47-50
13. Огородников С. Из прошлого (Черноморские морские училища) // Морской сборник. – 1900. – № 12. – С. 87-105.
14. Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения: 1802-1902 гг. – СПб, 1902 – 840 с.
15. Ходаковский В. Ф. Морський літопис (1834-2011): від училища торговельного мореплавання до Херсонської державної морської академії : нариси з історії / В. Ф. Ходаковский. – Херсон : ВНЗ «ХДМІ», 2011. – 255с.
16. Хронологический указатель морских постановлений за время с 1700 по 1875 гг. С объяснениями Кодификационного управления Морского министерства. 1700-1825 г. – СПб.: Тип-ия Морского мин-ва, 1876. – 241 с.

References

1. Afanas'ev, D. (1902). K istorii Chernomorskogo flota s 1768 po 1816 god. *Russkiy arkhiv*. Moskva: Universitetskaya tipografiya, 2, 193–262.

2. Beccoij, I. I. (1766). *Ustav Imperatorskogo Shlyakhetnogo sukhoputnogo kadetskogo korpusa uchrezhdenno v Sankt-Peterburge dlya vospitaniya i obucheniya blagorodnogo rossijskogo yunoshstva*. Sankt-Peterburg : Tipografiya pri Shlyakhetnom Kadetskom korpuse.
3. Veselago, F. F. (1893). *Kratkaya istoriya russkogo flota*. Sankt-Peterburg.
4. Veselago, F. F. (1852). *Ocherk istorii Morskogo kadetskogo korpusa*. Sankt-Peterburg : Tipografiya morskogo kadetskogo korpusa.
5. Vihsochayjshee povelenie ob uchrezhdenii pri Artilleriyjskom i Inzhenernom kadetskikh korpusakh dlya Grecheskogo yunoshstva gimnazii. (1830). *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*. (Part XX). Sankt-Peterburg, 14299, 120–123.
6. Grishin, Yu. A. (1966). *Istoriya moreplavaniya*. Moskva : Transport.
7. Krotkov, A. (1901). *Morskoy Kadetskij korpus: Kratkij istoricheskiy ocherk*. Sankt-Peterburg : Ehkspediciya Zagotovleniya Gosudarstvennikh Bumag.
8. Lalaev, M. S. (1880). *Istoricheskiy ocherk voenno-uchebnikh zavedenij, podvedomstvennikh Glavnomu ih upravleniu*. Sankt-Peterburg : tipografiya M. Stasulevicha.
9. *Materialih dlya istorii russkogo flota* (1893). (Part XV). Sankt-Peterburg.
10. *Materialih dlya istorii russkogo flota* (1866). (Part III). Sankt-Peterburg.
11. Mitrofanov, V. P. & Mitrofanov, P. S. (1989). *Shkoli pod parusami. Uchebniy parusniy flot XVIII-XX vv.* Leningrad : Sudostroenie.
12. Nagribel'niy, Ya. A. (2017). Osnovni chynnyky rozvytku morskoi osvity v prychnomorskomu rehioni Khersonskoi hubernii u druhiy polovyni XIX – pochatku XX st. *Molodiy vcheniy*, 2, 47–50.
13. Ogorodnikov, S. (1990). Iz proshlogo (Chernomorskie morskije uchilitha). *Morskoy sbornik*, 12, 87–105.
14. Rozhdestvenskiy, S. V. (1902). *Istoricheskiy obzor deyatelnosti Ministerstva narodnogo prosvetheniya: 1802–1902 gg.* Sankt-Peterburg : Izdanie Ministerstva narodnogo prosvetheniya.
15. Khodakovskiy, V. F. (2011). *Morskiy litopis (1834–2011) : vid uchilitha torgovelnogo moreplavannya do Khersonskoj derzhavnoj morskoj akademij : narisi z istorij*. Kherson : VNZ «KhDMI».
16. *Khronologicheskiy ukazatel morskikh postanovlenij za vremena s 1700 po 1875 gg. S objyasneniyami Kodifikacionnogo upravleniya Morskogo ministerstva. 1700–1825 g.* (1876). Sankt-Peterburg : Tipografiya morskogo ministerstva.

Ляшкевич А. И. Становление и развитие морского образования в кадетских корпусах в XIX – начале XX века

В исследовании предлагаются исторические сведения о создании кадетских корпусов в период с XIX до начала XX века. Описываются также условия приема и особенности организации учебного процесса. Изменения требований к кадетам в процессе развития морского образования. Автором названы документы и учебная литература, которые были созданы и использовались в это время в кадетских корпусах, а также обращается внимание на переименование кадетских корпусов. В статье отмечается, что эти учебные заведения не только давали военную подготовку, но и воспитывали необходим моральный дух у будущих офицеров. А после революции 1917 года их было переименовано в гимназии военного ведомства без изменения программ обучения.

Ключевые слова: морские заведения, кадетские корпуса, подготовка офицеров, учебная литература, программы обучения, военная служба, условия обучения.

Lyashkevich A. Foundation and development of maritime education in cadet corps in the 19th and early 20th centuries

The main issue of this investigation is the problem of the cadet's corps foundation and development in the 19th and early 20th century. The article investigates the meaning of "cadet corp", its origin and etymology. Historical data about the cadet corps foundation in the 19th and early 20th century is suggested. Also admission requirements and peculiarities of educational process organization are described as well as the changes in the demands for cadets due to the maritime education development. The author enumerated the documents and study literature which were created and used in cadet corps at that time, attention is drawn to the fact of cadet corps renaming. The article emphasized that these educational institutions not only trained children for military service, but also brought up the necessary moral spirit for future naval officers. After the Revolution in 1917 they were renamed in the gymnasium of the military department without changes in the curriculum.

It is interesting that in the period 1825–1856, 17,653 officers graduated from cadet corps. All the cadet corps of that time were boarding schools with a staffing of 100–1,000 pupils. The maritime dynasties of Lazarev, Epanchiniv, Butakov, Senyavin, Veselago, Rasvozov, Schmidt etc. were one of the best traditions of cadet corps.

In the result of the research the cadet corps, established in the 19th to the beginning of the 20th century, had their own historical development.

Nowadays in Ukraine there are 19 cadet and two Cossacks schools – in Kiev and Kharkiv. But, unfortunately, there is no literature about the education of cadets, approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine, which we plan to investigate in the prospect of further scientific research.

Key words: maritime educational institutions, cadet corps, training of the officers, study materials, training programs, military service, training conditions.

Стаття надійшла до редколегії 20.02.2018